

KOMUNIKAČNÉ VYUČOVANIE V PREGRADUÁLNEJ VÝCHOVE UČITEĽOV MATERINSKÉHO JAZYKA

Zdenka Kumorová

Kľúčové slová: komunikačné vyučovanie, tvorivé písanie, interdisciplinárne prepojenie, tvorivé úlohy, príprava budúcich učiteľov materinského jazyka

Resumé: Cieľom komunikačného vyučovania je aktivovanie pasívnych vedomostí v aktivačno-komunikačných úlohách tvorivého písania so širokým medzidisciplinárnym využitím vo vzdelávaní budúcich učiteľov materinského jazyka. Tento jav sme pozorovali a dokazovali na pribúdajúcich vedomostiach študentov, produktívnom myslení s množstvom hodnotných riešení problémových úloh, a najmä produkcii originálnych riešení úloh zreteľnej na nadvetných častiach textov respondentov, ktorí boli zapojení do experimentu, kde bolo implantované tvorivé písanie v procese vzdelávania. Zvyšovanie úrovne vedomostí, flexibility (schopnosti tvoriť množstvo správnych riešení) a originality (schopnosť nazerať na vec, jav z iného, netradičného pohľadu, s istou dávkou nadhľadu, vtipu a dôvtipu) sa nám podarilo dokázať prostredníctvom testovania študentov.

Key words: creative writing, educational preparation of the teachers of Slovak language, didactic competence, communication tasks of creative writing

Abstract: We are focused on the potential of the creative writing as means of communication-component: its linguistic and literary elements. Our intention was to prove the effectiveness of the techniques of creative writing in education of the Slovak language, while we assumed that it will increase the knowledge, in particular due to the presence of literary ingredients that has linked in the harmonious linguistic component of a double effect: the enrichment and shaping the value base of students and the influence of the aesthetic experiences of the element, and also to activate the use of passive knowledge in activity and communication tasks of creative writing with wide interdisciplinal advantage.

Úvod

Situácia na vysokej škole je obdobná, ako na nižších stupňoch vzdelávania – presadzujú sa zmeny v prístupe, akým sa majú odovzdať poznatky študentom, to je kvalitne, erudovane a efektívne.

Tvorivé metódy a úlohy sú neodlučiteľnou súčasťou pedagogicko-didaktických seminárov a prednášok na vysokých školách s pedagogickým zameraním, skromnejšou je ich aplikácia do vyučovania didaktiky odborných predmetov. Výnimkou nie je ani vyučovanie didaktiky slovenského jazyka a literatúry. Pritom práve didaktika je organickým prepojením vedomostí daného predmetu v ich bežnej súčinnosti v školskej praxi.

Súčasťou reformných ohlasov v školstve na začiatku nového tisícročia bolo uznanie a preberanie mnohých znakov vzdelávania vo svete. K tomuto kroku viedli neuspokojujúce výsledky výskumov zameraných na zisťovanie úrovne vzdelanosti poukazujúce na veľké rezervy žiakov a študentov v oblasti interpretačného, hodnotiaceho a tvorivého myslenia na slovenských školách oproti ostatným školám iných štátov. Jednou z príčin týchto priepastných rozdielov by mohla byť jednostrannosť využívania tradičných monologických metód vo vyučovaní, keď prevláda pasívne prijímanie informácií oproti absentujúcim interaktívnym metódam s dôrazom na operatívnosť informácií v praxi. Ďalšie obdobie prinieslo pre slovenské školstvo otvorenie sa novým prístupom a metódam vo vzdelávaní zo všetkých oblastí vzdelávania vo svete.

V cudzojazyčnom vzdelávaní na Slovensku prienik nových metód a postupov bol oveľa plynulejší a kompaktnější oproti predmetom, ktoré majú svoju svojráznu štruktúru a jednotky, teda systém (napríklad predmet slovenský jazyk a literatúra).

Dominantou vysokých škôl je vytvoriť osobnosť a odborníka v harmonickej súčinnosti, ktoré by zodpovedali prizme požiadaviek zamestnávateľa a flexibilne by reagovali na ponuky trhu práce. Vysoké školy sa preto obracajú k inovatívnym metódam a formám vo vyučovaní, snažia sa flexibilne prispôbiť požiadavkám v rámci skvalitnenia vysokých škôl a zdravej konkurencie a tomu prispôsobujú výchovno-vzdelávací proces. „Vo všeobecnosti môžeme povedať, že úspech vzdelávania závisí nielen od správneho vytýčenia cieľov a obsahu, ale aj od spôsobov, ako chceme ciele dosiahnuť, t. j. od vyučovacích metód (Sirotová, 2010, s. 29).“

Učitelia slovenského jazyka na vysokej škole majú oproti ostatným učiteľom o jednu úlohu navyše: sú vedecko-výskumnými pracovníkmi, čo im umožňuje pracovať s najnovšími poznatkami v ich odbore. O to náročnejšia je rola učiteľa, upraviť a didakticky spracovať nové poznatky takým spôsobom, aby boli čo najpriateľnejšie pre študentov, ktorí by s nimi dokázali pracovať. V tomto momente je potrebné spomenúť, že učiteľ slovenského jazyka musí vhodne voliť vzdelávacie metódy a formy aj na vysokej škole, aby dosiahol vo výučbe stanovený cieľ. Optimálne zvolené metódy a formy vo vyučovaní materinského jazyka môžu výrazne aktivovať študenta priamo vo vyučovaní, ale i v jeho ďalšom sebavzdelávaní. Študent získa väčší záujem o daný odbor, sám sa oň zaujíma aj mimo školy.

Otázkou je, do akej miery majú poslucháči vysokých škôl učiteľských predmetov možnosť zoznamovať sa a následne využívať tvorivo-humanistické programy so zameraním na komunikačné vyučovanie na seminároch, prednáškach. Mnohé stanoviská čerstvých absolventov vysokých škôl v priebežných prieskumoch o využívaní komunikačného vyučovania na vysokých školách či vyjadrenia poslucháčov vysokých škôl potvrdzujú značné rezervy v integrácii komunikačných zložiek do vyučovacieho predmetu slovenský jazyk a literatúra na vysokej škole. Mnohé vysoké školy pracujú s týmito pojmami len na úrovni didaktiky, oblasť jazykovedy ostáva vo väčšine prípadov nepokrytá. Tento výsledný jav možno označiť ako nevyužitú šancu ukázať poslucháčom možný vzdelávací model prepojenia nových didaktických postupov s výučbou materinského jazyka v podmienkach vysokej školy. Vyučovanie slovenského jazyka a literatúry tak často ostáva len v intenciách izolovaných literárnych a jazykových poznatkov bez ďalšieho, resp. minimálneho možného dosahu na pedagogickú prax.

Tradičný model vzdelávania slovenského jazyka

Aj vo výučbe slovenského jazyka na vysokej škole prevládajú rozličné prístupy a metódy k vzdelávaniu, čo potvrdzujú aj mnohé štúdie. Vzhľadom na stupeň vzdelávania sa, prirodzene, preferujú klasické metódy (Tento spôsob nadobúdania informácií sa míňa účinku, pretože študujúci získava vedomosti, ktoré rýchlo zabúda.). Ide o zaužívané tradičné metódy, kedy učiteľ sprostredkováva hotové informácie uvedené v učebných textoch obohatené o vlastné vedecko-výskumné poznatky, opiera sa o definície či poznatkové systémy daného odboru.

Vzhľadom na prenos a sprostredkovanie informácií učiteľom ide o tzv. jednosmerné vzdelávanie, a preto hlavne rozvíja najmä vedomostnú stránku študenta. Aby sa potlačila jednosmernosť vo vzdelávaní, vysokoškolskí učitelia preferujú kombinovaný spôsob učenia materinského jazyka zapájaním aktivizujúcich metód. Tie rozvíjajú širšie spektrum študentových schopností: nielen rozvoj kognitívnych schopností, ale predovšetkým rozvoj komunikačných a tvorivých zručností. Študenti tiež dokážu pracovať tímovo, pričom reflektujú nielen poznatkovú bázu ostatných študentov, ale aj ich názory a predstavy o riešení daného problému. Učia sa pracovať s informáciami z rôznych uhlov pohľadu, tým sa priebežne rozvíjajú axiologizačné procesy študentov (Na rozvoj myslenia študentov je potrebné im poskytovať podnety na hodnotiace myslenie a hodnotenie.). Tento proces vzdelávania možno označiť za účinnejší, pretože je

obojstranný: komunikácia prebieha medzi učiteľom a študentom a rovnako medzi študentmi navzájom.

Náročnosť realizácie výučby tradičnými či netradičnými metódami pri uvážení časových, finančných či priestorových podmienok je porovnateľná. Učiteľ pri oboch prístupoch musí priebežne zozbierať, spracovať či inovovať materiál. V ďalšom vzdelávaní učiteľ pracuje so zaužívanými metódami (aj inovatívnymi), a preto ich príprava a samotná práca s nimi na hodinách nemusí byť pre učiteľa náročná (myslí sa tým náročnosť metód na prípravu a sklbenie s aktuálnym vzdelávacím problémom) či náročná na podmienky pri vzdelávaní (myslia sa tým priestory, financie či materiálno-technologické zabezpečenie). Všeobecne však platí, že využívaním akýchkoľvek metód učiteľ získava prax s ich realizáciou a postupne sa stáva istejším a presvedčivejším.

Nie všetky metódy sú vhodné na prednáškové či seminárne vyučovanie, preto mnohí učitelia vysokých škôl preferujú predovšetkým kombináciu klasických metód s metódami aktivizujúcimi. Na seminároch, kde je väčší priestor na dialóg, diskusiu či niektoré tvorivé činnosti, prevládajú skôr inovatívne aktivizujúce metódy (bližšie Vašutová, 2002, Sirotová, 2010). Využívaním aktivizujúcich metód na seminári dochádza „k spojeniu vedeckých teoretických téz a praktického života, ako aj k vytvoreniu praktických zručností potrebných pre výkon budúcej profesie“ (Sirotová, 2010, s. 51) absolventa vysokej školy.

Na prednáškach sa dáva priestor predovšetkým prednášajúcemu, pričom ten priebežne zapája študentov do prednášky zisťovacími otázkami, aby sa ubezpečil, že študenti porozumeli výkladu.

Porovnávaním tradičných a netradičných metód vzdelávania lingvistických disciplín sa predpokladalo, že zmenou tradičného prístupu k vzdelávaniu sa zvýšia aj účinky vzdelávania po viacerých stránkach osobnosti študenta. Výskumom sa zistilo viacero možností (oproti tradičným metódam), ako zabezpečiť kvalitnejšiu výučbu. Ide hlavne o:

- ✓ osvojovanie vedomostí,
- ✓ rozvoj kognitívnych schopností,
- ✓ rozvoj tvorivých schopností,
- ✓ rozvoj komunikačných zručností,
- ✓ schopnosť flexibilne reagovať na meniace sa podmienky v spoločnosti.

Nie je výnimkou, že sa pedagógovia vysokých škôl obracajú na inovatívne príručky a návody určené pre základné a stredné školy ako skvalitniť vyučovací proces a vyučovaciu hodinu. Tvorcovia príručky tvorivého písania pre učiteľov slovenského jazyka a literatúry *Na stole slovám* (2007), zameranej na obsah učiva základných a stredných škôl pravdepodobne veľmi nerátali s tým, že ich návody ako tvorivo učiť sa udomácnia na vysokých školách. Pravdou je, že práve metóda tvorivého písania sa stala súčasťou vysokoškolských učiteľov ako nástroja skvalitňovania výučby jazykových a literárnych predmetov.

Komunikačné vyučovanie na vysokej škole

Pojem komunikačné vyučovanie čoraz častejšie supluje či dopĺňa klasickú podobu vyučovania. Znamená prínos v školstve z hľadiska orientácie sa na žiaka/študenta ako aktívnej osobnosti, nie ako na žiaka/študenta „pasívneho poslucháča“. V týchto formách vyučovania sa kladie dôraz na sebarozvoj a sebazpoznávanie vzdelávaného, subjekt vzdelávania sa aktívne zapája do „výkladu“ učiteľa, je spolutvorca priebehu vyučovania. Princípom komunikačného vyučovania je aktivizovať učiteľa na jazykovú činnosť žiakov a študentov a následne usmerňovať vývin jazykového vedomia subjektov vyučovacieho procesu. Danek, J. (2009, s. 56) tento jav v procese pedagogickej komunikácie nazýva komunikácia činom, ktorá pozostáva zo všetkých aktivít učiteľov, žiakov i študentov, ktoré pôsobia na utváranie ich vzájomných vzťahov. Preto sa kladie

veľký dôraz práve na učiteľa už v prípravných fázach vstupovania kreatívnych metód do vyučovania. Učiteľ je zodpovedný za to, aby čo najúčinnejšie aktivoval tvorivé myslenie u žiaka a študenta a aby mu pomáhal rozvíjať komunikačné zručnosti ďalej.

Komunikačné vyučovanie a tvorivé písanie

Písanie ako produkcia textu je základnou činnosťou sprevádzanou žiakov už od elementárnej výučby. Postupne písané slová dostávajú iný rozmer a stávajú sa nástrojom komunikácie. Slančová, D. (1996, s. 28) hovorí o komunikačnom chápaní textu a o komunikačno-funkčnom hľadisku: „text je totiž vymedzený a určený aj svojou komunikatívnou funkciou“. Znamená to, že text ako komunikát predpokladá potenciálneho autora a potenciálneho adresáta. Od nich za určitých podmienok závisí výber jazykových a textových foriem. Palenčárová J. (2003 – 2004, s. 40) poukazuje na tento predpoklad v jednej zo zásad písomného prejavu ako procesu: 1. niečo vyjadriť, 2. písať pre niekoho. Na tvorivé písanie možno v tomto zmysle nazerať ako na komunikačné médium vo vyučovaní materinského jazyka. Pod komunikačným médiom si možno predstaviť tvorivé písanie ako sprostredkovací činiteľ, prostriedok pri nadväzovaní osobného kontaktu expedienta (autora) s recipientom (príjemcom) počas komunikačného aktu. Výsledkom sú tvorivé texty, preukázaná schopnosť pohotovo, presne a originálne sa vyjadrovať a hlavne rodiace sa tvorivé a sebavedomé osobnosti. V tomto zmysle možno uplatniť tvorivé písanie v komunikačnom vyučovaní slovenského jazyka. „Vyučovanie slovenského jazyka je založené na komunikačno-poznávacom princípe. Spočíva na vyhľadávaní jednotlivých jazykových javov v rôznych typoch textov, v následnom usúvzťažnení, triedení a systematizovaní analyzovaných javov, ktoré vedie k istému zovšeobecneniu poznatku o danom jave“ (Palenčárová – Kesselová – Kupcová, 2003, s. 9). V súvislosti s tým treba mať predovšetkým na pamäti, že nároky modernej spoločnosti sú natoľko rozsiahle, že vyučovací proces je nevyhnutné viesť k pragmatickým cieľom, ktoré budú dostatočne využité v každodennom živote. Pragmatizmus v jazykovede, ako aj v jazykovom vzdelávaní nie je termín nový a ojedinelý. Už od konca šesťdesiatych rokov sa do centra záujmu v lingvistiky dostali otázky pragmatického charakteru, vzniká samostatný lingvistický odbor pragmalingvistika (teória rečového pôsobenia). Prihliada na základnú komunikatívnu funkciu jazyka, neoddeľuje od seba hovoriaceho a poslucháča, berie do úvahy vplyv kontextu a ostatných faktorov, ktoré sprevádzajú a ovplyvňujú dorozumievací proces. V praxi to znamenalo nesústreďovať pozornosť v jazykovom vyučovaní len na dokonalé ovládanie jazykových pravidiel spájania znakov, ale na produktivitu a kreativitu celého komunikačného procesu. Ide o komunikačné zručnosti a návyky, ktoré sú súčasťou komunikačnej kompetencie každého vyspelého jedinca v spoločnosti. Pozornosť sa obrátila na pojem komunikatívna funkcia jazyka, ktorá okrem ovládania pravidiel tvorby jazykových prejavov zahŕňa aj schopnosť myslieť v jazyku (Tibenská, 1999). V procese komunikácie adresát vníma pocity, nálady, postoje ako aj vecné informácie autora. Tie v ňom vyvolávajú určité asociácie, vzhľadom na autora, na situáciu, na jeho spomienky a nadobudnutú poznatkovú bázu.

V systéme vzdelávania materinského jazyka na Slovensku vládne protichodnosť dvoch pedagogických názorov na učenie slovenského jazyka: gramatizmus a pragmatizmus. V teórii vyučovania slovenského jazyka stoja oproti pragmaticky orientovaným učiteľom, ktorí akceptujú viac používateľov jazyka, normalisti, ktorí zdôrazňujú systém, štruktúru, normu a kodifikáciu jazyka na prvom mieste. Prikláňame sa k názoru, že je treba rozvíjať obidve vzdelávacie tendencie. Vo vyučovaní materinského jazyka majú vedľa seba obidve rovnocenné postavenie. „U nás toto konvergentné chápanie v ostatných rokoch nazývame komunikačno-poznávacou alebo systémovo-komunikačnou koncepciou vyučovania materinského jazyka. Znamená jednotu poznávania a používania spisovného jazyka v diferencovaných podmienkach a sférach života“ (Ligoš, 2006/2007, s. 259). Ak by sme sa priklonili k jednej z nich, u žiakov a študentov by sme mohli zaznamenať nepomer získaných pasívnych a aktívnych vedomostí a zručností.

Vymedzenie pragmatického cieľa ako cieľa hlavného, praktického prináša posuny aj v chápaní ostatných cieľov – kognitívneho, formatívneho a výchovného v užšom zmysle slova (Palenčárová – Liptáková, 2004, s. 8). Kognitívny, čiže poznávací cieľ je dôležitý v procese osvojovania si vedomostí a získavania základného prehľadu informácií o konkrétnom probléme, téme. Na nadobudnutie účinnosti získaných vedomostí slúži formatívny cieľ. Tvorivé úlohy natoľko motivujú žiaka, že u neho vyvolávajú prirodzenú potrebu komunikovať o probléme, kriticky sa zamyslieť nad sprostredkovanými informáciami, zaujať k nim postoj, argumentovať, analyzovať a následne vyjadriť svoj názor na určité fakty. Poprednou úlohou vyučovania materinského jazyka je pestovať a rozvíjať schopnosť komunikácie v jej rozmanitých podobách. Dá sa konštatovať, že vzdelávaný v procese produkcie jazykového prejavu najskôr diskutuje so sebou samým a následne (recepcia jazykového prejavu) s ostatnými členmi vyučovacej skupiny. Ide o tzv. spätnú väzbu ako reakciu na nové poznatky, učivo. Zabráni sa tak bezprostrednej pasivite a nezáujmu žiaka či študenta o konkrétny problém vyplývajúci z náročného výkladu.

S fenoménom komunikácie v triede je spojený výchovný cieľ, ktorý má za úlohu učiť takým spôsobom dorozumievania, ktoré sú spoločensky žiaduce, čiže takým, „ktoré sú založené na dodržiavaní komunikačných noriem, rešpektujú princípy spoločenskej interakcie, napr. princíp spolupráce, zdvorilosti a pod.“ (Palenčárová – Liptáková, 2004, s. 8) Ich sprievodným javom je ukázať cestu, ako vyjadriť svoje myšlienky, city, nálady, postoje; zážitkom dospieť k pochopeniu a k možnému riešeniu problému. Pritom komunikácia prebieha spontánne, učiteľ usmerňuje priebeh tvorivej hodiny, aby pri prezentovaní produktov nevznikli spoločensky nežiaduce spôsoby komunikácie. Učiteľ upozorní žiakov na posmešné a neprimerané reakcie žiakov, učí ich argumentovať, nie zosmiešňovať a osočovať výtvary spolužiakov. Preto treba na školách neustále zdôrazňovať a vyzdvihovať potrebu transformovať rýdzo kognitívne, resp. informatívne ciele na formatívne a výchovné. Tento dôraz prináša do škôl zvýšené nároky na prípravu učiteľov pri uplatňovaní komunikačného princípu vo vyučovaní materinského jazyka. Výsledný efekt sa prirodzene odrazí na kvalitnejšom jazykovom prejave žiakov i pri ostatných vyučovacích predmetoch. A práve schopnosť vyjadrovať sa správne a originálne je prvým predpokladom stať sa úspešným v bežnom i v profesijnom živote.

Rozvoj komunikačných schopností žiakov a študentov závisí aj od pedagogickej komunikácie na všetkých druhoch a typoch škôl. Danek, J. (2009, s. 62) uvádza tri zložky pedagogickej komunikácie – kognitívnu, afektívnu, regulatívnu – ktoré „utvárajú komplexnejší prístup k vnímaniu informácií v záujme ich objektívnosti, pravdivosti a podnetov žiakov a študentov k uvažovaniu a hľadaniu nových riešení“. V tomto zmysle možno súhlasiť s Danekom J., a to s tým, že poznatky, ktoré žiaci/študenti prijímajú denne vo vzdelávacích inštitúciách nemajú veľký význam, ak o nich neuvažujú, neprežívajú ich v skutočných alebo v predstieraných komunikačných situáciách.

Pedagogicko-didaktické dokumenty sú v mnohom veľmi náročné, keďže reflektujú potreby novej prestavby školského systému, často sú i z časového, prípadne iného dôvodu nerealizovateľné. Pre skúsenejších učiteľov predstavujú „strašiaka“ či „vzdušné zámky“, pre čerstvých, prípadne budúcich učiteľov zas chaos a dilemu „tradičné verzus moderné“. Pedagogika a odborové didaktiky prinášajú rozporuplné výsledky týkajúce sa ďalšieho smerovania výchovno-vzdelávacieho procesu, preto niet divu, že sa tieto rozpory súvisiace s vyučovaním prenášajú aj do školskej praxe. Je zrejmé, že na dosiahnutie spokojnosti vo sfére vychovávaní a vzdelávania na školách je nevyhnutné usporiadať vzťah podľa demokratických zásad a následne ho modifikovať uplatňovaním rôznych tvorivých prístupov. V školskom prostredí ide o súbor tvorivých metód, ktorých účinok je overený a ktoré ponúkajú isté teoreticko-metodické spracovanie pre ich aplikáciu vo vyučovaní. Na spoluutváranie fungujúcich vzťahov medzi učiteľom a žiakmi, resp. študentmi sú vhodné metódy a formy vo vyučovaní, kde by v úvode nechýbala motivácia, v jeho jadre aktívna činnosť s výsledným produktom a jeho prezentovaním a v závere spontánna diskusia. Všetky fázy tvorivého vyučovania hrajú významnú rolu v emočnom zrení vzdelávaného v každom veku.

Sme toho názoru, že tvorivé písanie v komunikačnom vyučovaní slovenského jazyka už v jeho úvodnej motivačno-stimulačnej fáze aktivizuje viac oblasť produktívnu pred receptívnou a tak prevažujú tvorivé procesy učenia, ktoré sa javia ako efektívnejší nástroj učenia pred procesmi pochopenia.

„Písanie je popri hovorení druhou produktívnou komunikačnou zručnosťou“ (Palenčárová, 2002, s. 185), ktorou komunikujeme svoje myšlienky, názory, pocity a znalosti za účelom vyvolať v adresátovi určitú odozvu. Výsledkom produktívnej písomnej činnosti je nový, originálny a konštruktívny tvorivý písomný produkt. Zapojenie tvorivého potenciálu človeka so zámerom vytvoriť nejaký hodnotný a zároveň pozitívny produkt neoddeliteľne súvisí s rozvojom osobnosti ako celku. Vyprodukovaný text sa stáva písomným záznamom autorovho intelektu, talentu, schopnosti využívať fantáziu a citlivosti. Stáva sa aj zdrojom poznania, v ktorom sledujeme autorovo poslanstvo okolitému svetu.

Úlohy a metodika tvorivého písania

Tvorivé úlohy vo vyučovaní slovenského jazyka aktivizujú učiteľa zameriavať edukačný proces na vlastnú jazykovú činnosť žiakov. Výhodou je, že nezaberajú veľa času, sú hravé a nenáročné na školské pomôcky či priestory. Na základných a stredných školách sú podávané ako zadania na konkrétnu úlohu, ktorú treba rozlúštiť, na vysokých školách sa predkladá aj samotná metodika, prínos a použiteľnosť aktivít a otvorí sa diskusia k týmto úlohám.

Techniky tvorivého písania v komunikačnom vyučovaní slovenského jazyka a literatúry sú zamerané na rozvoj tvorivosti a upevňovanie vedomostí a znalostí z oblasti jazyka a literatúry. Úlohy tvorivého písania sú vytvorené podľa zacielenosti na jazykovú a literárnu zložku a napriek tomu, že sa v úlohách vzájomne prekrývajú, vystupujú v symbióze, dominuje v aktivitách vždy jedna z nich, ktorá je špecifická pre danú oblasť jazyka alebo literatúry. V jazykovej oblasti zodpovedá reprodukčným technikám písania hra s lexikou (generovanie nových slovných spojení, zmena pôvodných významov, tvorenie a využívanie slov s predponami a príponami, aktívna práca so slovnou zásobou, so slovníkmi, aktívne využívanie gramatických kategórií a pod). Možno hovoriť len o praktickom usúvzťažnení tvorivého písania v oboch zložkách, pretože tvorivé písanie sa spája v školských dokumentoch častejšie s literárnou zložkou. Toto jednostranné preferovanie tvorivého písania v literárnom vyučovaní nekorešponduje s pôvodným zámerom implantovať tvorivé písanie do vyučovania materinského jazyka na slovenských školách. Tvorivé písanie v spojitosti s vyučovaním slovenského jazyka sa uvádza v odbornej literatúre ako efektívne využitie literárneho, odborného, publicistického, prípadne iného potenciálu na hodinách výučby slovenského jazyka a literatúry, ktorého prirodzeným vyústením je tvorba textu.

Ďalej sú to písomné aktivity uplatňujúce pravidlá syntaxe a textotvornej činnosti, výber a usporiadanie konštrukčných komponentov textov a spoznávanie podstaty naratívnych o opisných slohových postupov, tvorba kratších prozaických textov, získavanie a upevňovanie poznatkov vo viacvýznamových slovách, tvorba príbehu motivovaného zvukmi, vyjadrovanie komplexnej myšlienky skratkou, tvorba príbehov zo známych názvov diel, z ilustrácií a pod. Techniky tvorivého písania predstavujú bohatý repertoár cvičení od iniciačných cvičení (písanie na čas a metóda voľného písania), cez textotvorné aktivity spojené s výtvarnými činnosťami a hudobnými asociáciami.

Úlohy tvorivého písania s didaktickým komunikačným cieľom sú prístupné učiteľom a lektorom tvorivého písania v knižnej podobe (príručky tvorivého písania pre slovenský jazyk a literatúru a anglický jazyk a literatúru, zborníky z odborných didaktických seminárov a konferencií), v elektronickej podobe (online tvorivé dielne tvorivého písania na internete, webové stránky základných a stredných škôl, ktorých učitelia prinášajú vlastné podoby úloh tvorivého písania), v časopiseckej podobe (odborné didaktické časopisy).

Už v motivačno-stimulačnej fáze je dobré zapájať pisateľa, kde má možnosť využiť svoj názor pri formulácii témy, ako aj svoju orientáciu na určitý problém. Tu možno využiť rôzne

techniky hľadania tém (hlasovanie, losovanie, brainwriting, módne slová, zvuky, názvy literárnych diel a pod.).

K prípravnej fáze písania patrí navodenie tvorivej atmosféry, ktorá je zdrojom tvorivej inšpirácie a tvorivosti. Spisovatelia a lektori tvorivého písania využívajú v prípravnej fáze písania metódy a techniky stimulujúce písanie (napr. kartotéka nápadov, cestovanie, kreslenie a písanie a pod.). Všetky úlohy sú riadené didaktikom tvorivého písania (učiteľ, lektor) a po skončení fázy písania následne prezentované, hodnotené a editované.

V súčasnosti na hodinách slovenského jazyka prevládajú skôr reprodukčné techniky písania pred produkčnými, ktoré učia žiakov/študentov reprodukovat' hotové vzorové texty, bez zapojenia emócií, tvorivosti a vlastných skúseností. Výsledkom sú vzorové repliky úloh bez hlbšej interpretácie, analýzy a hodnotenia. Dôkazom sú alarmujúce výsledky PISA o neuspokojujúcej gramotnosti žiakov, evalvačné výsledky u študentov vysokej školy neexistujú. Tí majú rezervy v porozumení aktivít, ktoré chýbajú na hodinách vyučovania a využívajú nadobudnutých vedomostí. Absentuje komunikatívny prístup lingvodidaktiky s dosahom na aktivovanie žiaka či študenta a využiteľnosť lingvistických poznatkov v bežnej komunikácii. Takto získané vedomosti a zručnosti, ktoré sú zamerané iba na jednu konkrétnu situáciu rýchle zastarávajú, stávajú sa neužitočnými.

Pri zrode úloh určených učiteľom a žiakom základných a stredných škôl stáli práve mnohí pedagógovia vysokých škôl, spisovatelia a lektori tvorivého písania. Aj vďaka nim si tvorivé písanie našlo svoje trvalé miesto v prípravách učiteľov základných a stredných škôl. Pri inovovaní pôvodných didaktických prístupov tvorivé písanie prispieva k zefektívneniu vyučovacieho procesu, ktoré stavia práve na už získaných poznatkoch a aktívne ich prehodnocuje, pretvára a utvrdzuje. Úlohy nabádajú tvorivých riešiteľov zapojiť myslenie a využiť všetky predošlé vedomosti a skúsenosti, ktoré s témou súvisia.

Tvorivosť ako zručnosť učiteľa

Mnohí učitelia sa obávajú tvorivých úloh, tvrdia, že sú buď nad sily učiteľa, alebo samotných študentov. Pravdou je, že mnohí učitelia a študenti uprednostňujú skôr priame metódy vo vzdelávaní, kde nie je priestor na relativitu a hypotetické predpoklady. Na druhej strane sú tu aj typy študentov, ktorým viac vyhovuje nepriamy, bádateľský a tvorivý prístup pri vzdelávaní a im tieto metódy vzdelávania vyhovujú. Preto je potrebné využívať oba typy metód, aby všetci študenti ľahšie dosiahli svoj vzdelávací cieľ či zámer.

Počula som od študentov (potvrdili to aj dotazníky, ktoré boli distribuované študentom v závere tvorivej hodiny), že mnohí nevedia byť tvoriví. Nie je to celkom pravda, pretože platí, že tvorivosť možno rozvíjať a zdokonaľovať, aj keď, na druhej strane, je pravdou, že mnohé predpoklady tvorivosti súvisia s osobnosťou a sú vrodené. Podobné obavy pri tvorivých úlohách majú mnohí učitelia. Ani tu nie je dôvod na obavy, pretože mnohé didaktické príručky tvorivých úloh sú návodom na to, ako postupovať v jednotlivých krokoch pri realizovaní výučby pomocou tvorivých úloh.

V úvode je potrebné študentov zoznámiť s technikami a materiálmi rozvíjajúcimi tvorivosť, potom je nevyhnutné, aby boli študenti oboznámení s tvorivým postupom a nakoniec musí učiteľ študentov naučiť aktívne používať tvorivé postupy. Keďže ide o cyklický proces získavania tvorivých zručností, pri zachovaní všetkých postupov cyklu by sa mal dostať želaný tvorivý efekt.

Vo vzdelávaní budúcich učiteľov materinského jazyka znamená využívanie inovatívnych postupov dvojnásobný efekt, pretože si študent osvojí všeobecné postupy efektívnej práce s tvorivými metódami (teda prirodzene si osvojí techniku), ďalej tieto princípy dokáže využiť pri svojej práci, pretože bude napodobňovať tieto metódy vo svojej učiteľskej činnosti.

Experiment s tvorivým písaním na vysokej škole

Predpokladá sa, že študent vysokej školy by mal mať dostatočne ujasnenú vnútornú motiváciu, prečo by sa mal zaujímať o daný predmet. Ak však tomu nie je celkom tak, učiteľ by sa mal snažiť viesť výučbu takým spôsobom, aby sa v ňom nabudila vonkajšia motivácia a pomohol mu nájsť v danom predmete záujem o dané témy, ktoré nie sú často jasné a zdanlivo ani zaujímavé. Tento psychologicko-didaktický moment som sa snažila zhmotniť vo svojej pedagogickej činnosti v predmete *základy rétoriky* v jednosemestrálnom kurze na vysokej škole. Vzbudiť u študentov motiváciu o daný predmet som začala tvorivo-motivačnými úlohami. V rámci experimentu som počas seminárov vytvorila dve skupiny študentov – kontrolnú a experimentálnu, na ktorej som pozorovala, ako motivácia a tvorivé činnosti modifikujú študentov študujúcich slovenský jazyk a literatúru a tiež celú vyučovaciu hodinu. Využívala som pritom vedomosti, ktoré študenti nadobudli počas prednášok z tohto predmetu ale rovnako aj z iných predmetov odboru slovenského jazyka. Tieto vedomosti sme sa spoločne snažili aplikovať prostredníctvom úloh tvorivého písania. Hra s vedomosťami na úrovni vysokoškolsky vzdelávaných „detí“ zaúčinkovala a zo zívajúcich študentov v experimentálnej skupine žiakov sa stala skupina aktívnych a tvorivých osobností s vlastným názorom, postojom a bohatou zásobou informácií, o ktorých ani nevedeli, že ich majú. Reakcia ich spolužiakov v kontrolnej skupine nenechala na seba dlho čakať a študenti sa dožadovali odpovede, prečo aj oni nerobia to, čo študenti experimentálnej skupiny. Cítili sa ukrátení o netradičný postup vo vyučovaní a ochudobnení o dobrý pocit po skončení hodiny. Rovnako si môžem dovoliť s určitosťou povedať, že práce a nápady, ktoré odovzdávali počas semestra, boli originálnejšie v riešení problémov práve v experimentálnej skupine. V kontrolnej skupine študenti prezentovali výsledky zadania za pomoci pojmov a definícií, bez hlbších interpretácií svojich zistení. Povinnosti, ktoré vyplývali z absolvovania predmetu mali študenti úplne rovnaké v oboch skupinách. Preto vypracovávali rovnaké zadania.

Na začiatku experimentu som sa so študentmi stretla so zvláštnymi reakciami – prekvapenie, nechúť, neporozumenie. Prekvapení boli z toho, že chcem od nich informácie v novom obale, nie také, aké im boli podané na prednáškach. Nútiť ich myslieť a aktívne pracovať na hodinách im spočiatku nebolo vôbec príjemné, a to napriek tomu, že odbor, ktorý si zvolili vo svojom štúdiu by mal byť ich odborným záujmom a mali by robiť všetko preto, aby sa v ňom zdokonalili vo všetkých oblastiach. Keďže išlo o študentov druhého stupňa magisterského štúdia, učiteľ by očakával, že vedomosti, ktoré nadobudli počas piatich rokov svojho štúdia v tomto odbore budú flexibilne a tvorivo využívať v medzipredmetových vzťahoch. Opak bol pravdou a informácie, ktoré nadobudli v skoršom štúdiu vôbec nevyužívali a nezapájali ich pri riešení úloh. Obrat nastal až v experimentálnej skupine po „nasmerovaní“ a motivovaní aktivačnými metódami tvorivého písania. Študenti prostredníctvom didaktických hier začali zakomponovať obsah predmetu do úloh a sami si odpovedali v diskusii, kde nechýbala analýza o problémoch v danom predmete, postoje a argumenty z bežného života a to aj z iných vedných oblastí. Tak sa okrem odborných otázok z jazykovedy dostali na rad i otázky ľudské, študenti zapájali v otvorenej komunikácii také zdroje, ktoré dávali širší rozmer jazykovej otázke, ktorú sme predostreli v oboch skupinách. Takto spolužiaci pracovali spolu ako tím vedcov, ktorí si odovzdávali v burze nápadov svoje poznatky a tvorivo s nimi pracovali. Výsledkom každej tvorivej činnosti bol aj výstupný materiál, text (niekedy spojený aj s obrazom), v ktorom sa dal identifikovať nielen mysliaci študent, ale aj cítiaci človek, kolega, spolutvorca.

Úlohy tvorivého písania sú mnohé šablónou, ktoré pri zmene problematiky a zadania možno využiť v rôznych odboroch vzdelávania. Ukázalo sa, že modifikovaním a prispôbovaním úloh sa tvorivé písanie môže využívať aj vo všetkých rovinách materinského jazyka.

Na záver

Pozorujeme paradoxy, kde nárast vedy a techniky spôsobil krach a pokles vo vzťahoch a v komunikácii spoločnosti. Komunikujeme na úrovni medzinárodných vzťahov, vyjadrujeme sa

odbornými termínmi na kongresoch a konferenciách, hľadáme nové teórie a prístupy, ale ťažko pristupujeme k riešeniam problémov od kolegu, nadriadeného či podriadeného na bežnom pracovisku. Aj tieto životné paradoxy nás pritiahli k novým možnostiam, zdrojom, ako otvoriť diskusiu, nebáť sa tvoriť, diskutovať, originálne i hravo pristupovať k témam, ktoré sú predmetom konferencií, bádania.

Používanie inovatívnych techník prináša so sebou rad pozitívnych hodnotení aj predmetových didaktikov. Mnohí sa stotožňujú s názorom, že keď budú budúci učitelia poznať kvality techník tvorivého písania, ba čo viac, budú sa s nimi stotožňovať, v pedagogickej praxi ich budú sami preferovať a prirodzene ich začleňovať do svojich príprav. Tu vidíme niekoľkonásobný efekt z implementácie tvorivého písania do vyučovania materinského jazyka už v pregraduálnej príprave učiteľov na vysokých školách. Ďalší z pozitívnych výsledných javov uplatňovania novej metódy v podmienkach vysokej školy je spoznanie kapacít tvorivosti študenta, jeho schopností a možností primerane ich využívať v pedagogickej praxi i v bežnom živote. Pri zadávaní a vypracovávaní úloh v rámci tvorivého písania spoznávajú poslucháči proces tvorby tvorivej hodiny, majú možnosť spoznať procesualny postup inovatívnych metód v praxi a nový, interaktívny prístup k sprostredkovávaniu informácií vo vyučovacom procese.

Naším zámerom je podnietiť záujem budúcich učiteľov materinského jazyka o jednu z možných tvorivých metód, prispievajúcich ku komunikačnému vyučovaniu slovenského jazyka a literatúry. Inovatívne trendy vzdelávania prenikli do vysokoškolskej výučby s primárnym cieľom: tvorivým spôsobom prehĺbiť a následne zhmotniť poznatky z jazykovej a literárnej oblasti vzdelávania. Ako sprievodný a náhodný prvok: didaktický moment sa uplatnil aj v didaktickom vzdelávaní budúcich učiteľov. Sme toho názoru, že ak sa inovatívne trendy uplatňujú cielene s didaktickým zámerom už v pregraduálnej príprave učiteľov na vysokých školách, výsledný efekt v jazykovom a literárnom vzdelávaní na všetkých typoch a stupňoch škôl nebude čisto náhodný a priemerný, ale cielený a účinný.

V terciárnom vzdelávaní nie je priestor uplatňovať komunikačno-poznávací princíp vo vzdelávaní odboru slovenský jazyk, dôraz je na systémovo-štruktúrne skúmanie jazyka ako izolovaného fenoménu bez praktického využitia a bez možnosti uplatnenia interdisciplinárnych vzťahov. Tvorivé písanie je schopné integrovať jazykovú a literárnu zložku súčasne a optimálne prepojiť vzťahy medzi jazykovými a literárnymi disciplínami pri vzdelávaní.

Vytratila by sa tak pasivita študentov, ktorá by bola nahradená aktívnou interakciou vzdelávaný – vzdelávajúci. Zároveň by sa rozprúdila diskusia a otvorená komunikácia vo vyučovaní, ktorá by bola zárukou originálnych riešení aktuálnych problémov vo vede cez prezentovanie vlastných názorov a poznatkov na pozadí tvorivej konfrontácie iných zdrojov. Výsledkom by bolo viac tvorivých a vzdelaných osobností, ktoré sa formujú na vysokej škole.

Literatúra

DANEK, J. 2009. Pedagogická komunikácia. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 98 s. ISBN 978-808105-128-9.

LIGOŠ, M. Čo učiť na hodinách slovenského jazyka? In *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. ISSN 1335-2040, (2006/07), roč. 53, č. 9 – 10, s. 257-261.

PALENČÁROVÁ, J. Písanie ako komunikačná zručnosť. In *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. ISSN 1335-2040, 2003 – 2004, roč. 50, č. 1 – 2, s. 38 – 42.

PALENČÁROVÁ, J. Reflexie o komunikačných zručnostiach. In *Komenský*. ISSN 0323-0449, 2002, roč. 126, č. 9-10, s. 185-187.

PALENČÁROVÁ, J. – LIPTÁKOVÁ, E. 2004. *O dvoch komunikačných zručnostiach alebo o počúvaní a písaní*. Bratislava : Združenie Orava. 96 s. ISBN 80-968664-4-3.

SIROTOVÁ, M. 2010. Vyučovacie metódy v práci vysokoškolského učiteľa. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 174 s. ISBN 978-80-8105-201-9.

SLANČOVÁ, D. 1996. Praktická štylistika. Prešov : SLOVACONTRACT, 1996, 176 s. ISBN 80-901417-9-X.

TIBENSKÁ, E. Komunikatívne funkcie a ich vyjadrovania v slovenčine. In *Studia Academica Slovaca*. 28. Prednášky XXXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1999, s. 209 – 223.

VAŠUTOVÁ, J. 2002. Strategie výuky ve vysokoškolskom vzdelávaní. Praha: UK. ISBN 80-7290-100-1.

Kontakt: Mgr. Zdenka Kumorová, PhD.

Univerzita sv. Cyrila a Metoda

Filozofická fakulta

Katedra slovenského jazyka a literatúry

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

E-mail: zdenka@rentastav.sk